
P J ANDERS LINDER:

SYSTEMSKIFTET

Den Svenska Historien skulle behöva en rejäl dos Cecilia Stegö. Som den ser ut idag lämnar den alltför många viktiga frågor obesvarade. Den har kanske blivit mer lättsmält på det sättet, men den har också blivit mindre av inspirationskälla och tankeväckare än den skulle kunna vara, allra helst i en tid av ekonomisk motgång som den vi upplever i dag.

Jag talar förstås om den svenska historien med stora D, S och H, utställningen som sedan månader finns att se på Nordiska museet. Och jag talar om Cecilia Stegös färska *Systemskiftet*.

Det är ingen lång bok hon har skrivit. Man läser den på en timme. Men hennes beskrivning av det stora systemskiftet, det liberala genombrottet vid 1800-talets mitt, dess förspel och dess efterbörd, berättar en historia som är väl värd att kontempera.

Den Svenska Historien lämnar egent-

ligen ämnet åt sitt öde. I en av rundvandringens sista montrar kurar några av snilleindustriernas produkter. Men vad som förlöste den svenska industriella skaparkraften och gjorde det möjligt att färdas från fattigdom till rikedom inom loppet av några få generationer, det får man inte veta så värst mycket om.

Handelns och industrins pionjärer bleknar bort i jämförelsen med stormaktskungar och arbetarrörelse. Den Svenska Historien blir berättelsen om det bevakande snarare än det skapande Sverige. Kanske hade den omvända prioriteringen inte varit alldeles malplacé, ett år som nådens 1993, då statsskulden sprängde biljonkronorsvallen med sådan kraft att gångna tiders spendersamma monarker skulle ha grönskat av avund.

Cecilia Stegö delar in historien kring det liberala genombrottet i tre delar.

Vägen dit började redan runt 1720, då enväldet bröts och frihetstiden tog sin början. Själva genombrottsperioden inträffade sedan under de tre intensiva decennierna mellan 1840 och 1870, då en rad genomgripande politiska ekono-

Systemskiftet. Cecilia Stegö. Nerenius & Santérus Förlag AB 1993

miska reformer avlägsnade föråldrade fjättrar och band och gjorde ett vidgat folkligt deltagande i samhällslivet och en kreativ renässans möjliga.

Perioden efter 1870 blev så en första skördetid, en tid av aldrig tidigare skådad expansion, som protektionistiska återfall till trots varade tills världskrigets regleringsekonomi tog vid.

1700-talets uppmarschperiod handlade mycket om att skapa intellektuell beredskap och infrastruktur. Vi fick en tryckfrihetsförordning. Det grundades akademier och vittra sällskap. Naturvetenskaperna blomstrade. En kultur av rationalitet och kritisk prövning hann växa sig så pass stark att den kunde överleva tider av motgång. I den österbottniske prästen Anders Chydenius fick vi en egen Adam Smith.

Ett decennium in på 1800-talet började så de nya idéerna försiktigt ta konkret gestalt. Grundlagen är självfallet ett exempel, 1810 års liberalisering av den inhemska handeln ett annat.

Den gamla, skråbaserade ekonomiska ordningen gällde dock i allt väsentligt fortfarande. Men för sågverksägare och bruksledningarna tedde sig regleringsökonomi allt orimligare. Trycket på reformer växte.

Decennierna kring seklets mitt blev år av kraftig reformverksamhet på snart sagt alla samhällsområden: ekonomiskt, politiskt och socialt.

På det sociala området handlade mycket om att öka den personliga friheten och möjligheterna att på ett upplyst sätt utnyttja denna frihet. Det blev tillåtet att flytta omkring i landet efter eget huvud, så småningom också för utlänningar, när passtvangen avskaffades 1860. Den allmänna folkskolan blev verklighet. Gymnasierna reformerades och de gamla universiteten i Lund och Uppsala fick konkurrens av Tekniska institutet i Stockholm, som fick status av högskola. Här skulle bataljoner av ingenjörer, det svenska välståndets verkliga hjältar, komma att utbildas.

Inom ekonomin skapade en stark rörelse i riktning mot näringsfrihet nya möjligheter till förnyelse och försörjning. Kraven på etableringskontroll och skråtillhörighet löstes upp genom ett första stort steg 1846 och ett andra 1864. Det ekonomiska systemet skulle gagna den som bäst sörjde för konsumenternas önskemål, inte den som av hävd eller på annat sätt hade vunnit burskap och blivit legitimerad borgare. Ståndcirkulation blev därigenom möjlig på ett sätt som man aldrig tidigare hade upplevt, åtminstone inte i fredstid. I mitten av 1860-talet släpptes räntan fri, vilket gjorde det möjligt att bygga upp ett modernt kreditväsende.

Aktiebolag och järnvägar är också barn av 1800-talets mitt. Att sprida risk är inte mindre viktigt än att frakta varor.

Bådadera gjorde ekonomin smidigare och bättre skickad att hantera kontinuerliga förändringar. Bådadera förde främmande människor närmare varandra. Man behövde inte längre vara grannar och helst släktingar för att kunna samarbeta.

Handeln avreglerades inte genom lika stora och radikala reformer som näringspolitiken. Frihandelns införande var betydligt mer av stegvis process, som lotsades i hamn av den briljante Johan August Gripenstedt, finansministern som genom sina insatser för näringsfrihet, frihandel, stabilt penningvärde och goda kommunikationer mer än kanske någon annan politiker förtjänar beröm för att ha byggt Sverige.

De sociala och ekonomiska reformerna kompletterades så med ett politiskt systemskifte. Den gamla ständsriksdagen ersattes av ett tvåkammarssystem.

Så följde en skördetid. Eller, korrektere, en grundartid. Under decennierna efter 1850- och 1860-talens radikala avregleringspolitik grundades huvuddelen av de stora exportföretag som fortfarande utgör stommen i det svenska näringslivet och en avgörande förutsättning för vårt välstånd. Deras livskraft imponerar. Att de har fått så få efterföljare från senare årtionden förskräcker och stämmer till eftertanke.

Skolböckernas, de svartvita lång-

filmernas och Den Svenska Historiens snillen förtjänar all uppmärksamhet och beundran de kan få. Men det var Gripenstedt och hans samtida som lade grunden.

Men vem har hört talas om dem? Eller som Cecilia Stegö skriver i sitt förord: "Varifrån kommer allt det goda, det svenska välståndet och välfärden? Det är inte bara min generation som saknar svar på den frågan. Beskrivningarna av välfärdsutvecklingen i Sverige har länge dominerats av den sena Fördelningens historia inte det tidiga Skapandets. Det har gett oss en ofullständig bild av den ekonomiska historien och ett gravt handikapp när vi nu åter söker efter ett Skapande som kan lösa oss från en rad bekymmer."

Det svenska historieintresset har vaknat till liv igen efter en fimbulvinter. TV-program om Axel von Fersen väcker numera nationellt intresse. Skam den som tycker illa därom. Men en eller annan minut borde också kunna ägnas åt de individer och de händelser, som flyttade Sverige ut ur den förmoderna stagnationen och fattigdomen och gjorde det personliga självförverkligandet möjligt för miljoner i stället för, som tidigare, för tusenden.

Det är den sortens inspiration som tiden ropar, eller åtminstone suckar, efter.

Systemskiftet är klar och lättillgänglig.

Möjligen skulle man dock ha önskat sig litet mer av färg och personlighet i beskrivningen av tiden. Vi får reda på vad Gripenstedt gjorde. Men vem var han? Vilka var hans bundsförvanter?

Vilka var hans gudar? Visserligen finns det gott om rutor i boken med citat från tidens brev, tal och tidskrifter. De ger färg. Men *Systemskiftet* har väckt aptiten. Man vill ha ännu mer.

EDDIE TISTELGREN:

PARADOXERNAS HAYEK

Det sägs att Gunnar Myrdal först ville tacka nej till sitt delade nobelpris i ekonomi när man berättade för honom vem andra halvan tillföll. Eftersom just den omständigheten att han fick dela priset med Friedrich von Hayek kanske är Myrdals bästa chans att bli ihågkommen av någon om hundra år, är ju episoden rätt lustig. Inte så mycket om ekonomi men väl om en rad andra aspekter av Hayeks politiska teori skriver nydisputerade statsveteran Mats Lundström i sin avhandling *Politikens moraliska rum*, en text någonstans i gränslandet mellan statskunskapen och den praktiska filosofin.

Politikens moraliska rum. Mats Lundström.
Almquist & Wiksell 1993

Av intresse är Lundströms utredning kring den starkt motsägelsefulla – men bara delvis själv motsägande – karaktären hos det hayekska idébygget. En hel serie paradoxer följer ur teorins elitistiska tudelning i dels ett grundläggande plan – de föreställningar Hayek verkligen håller för sanna – och dels ett instrumentellt – de föreställningar han för samhällsnyttans skull önskar se allmänt utbredda. På område efter område driver Hayeks idéer honom att önska sig att människor handlar på ett sätt som står rakt i strid med hans egna innersta övertygelser. Som rationalist förespråkar han antirationalism, som konsekvensetikern pläderar han för pliktetik, som nihilist kämpar han för den moraliska realismen, som agnostiker uppmuntrar han religion, ja t o m vidskepelse.